Ortaasya Türk Kültüründe Efsun ve Efsun Törenleri

İsmet ÇETİN

İnsanoğlu, yaratılışından bu yana inanmak ihtiyacını duymuştur. Muhtelif araştırıcılar, insanların inanma ihtiyacım tabiatta bulunan çeşitli varlıklar ile tabiat olaylarına karşı duyulan korku ve korkuya karşı savunma ihtiyaçlarından kaynaklandığı fikrinde birleşmişlerdir. İnsanoğlunun ilk törenleri, ilk toplu hareketleri savunma niteliklilerin dışında ritüel niteliklidir. Ritüel karşılığı olarak da sihir görülmektedir. Din ve sihir, insan topluluğunun kültürel tekâmülü veya medenî gelişmesiyle rabıtalı değildir. Bronislaw bu hususta; «Ne denli ilkel olursa olsun, dini, büyüsü olmayan hiç bir topluluk yoktur... Güvenilir ve yetkili gözlemcilerle incelenmiş olan her ilkel toplulukta birbirinden ayrılan iki alan görülmektedir. Kutsal olan ve kutsal dışı olan; yani, büyü ve din alanıyla bilim alanı.»[1] demektedir.

Günümüz bilim adamı ve araştırıcıları tarafından bâtıl itikad olarak telakki edilen büyü, geçerli olduğu dönemde batıl sayılmaktan öte, dinî bir kâide gibi görülü yor ve bunun kalıntıları günümüz çağdaş toplumlarına kadar gelebiliyor. Özellikle medenî gelişmesini belli bir safhaya getirmiş olan batı toplumlarında da görülür olması, arkaik saydığımız veya günümüz inanç sistemlerinden bazılarında ve hayat tarzı içinde bu şekilde telakki ettiğimiz büyü ve sihir, eski dönemlerde nasıl olursa olsun günümüzde bir takım inanç kalıntıları ile de olsa yaşamaktadır. Memleketimizde, özellikle kırsal kesimde ilgi gören, insanımız tarafından kabullenilen eski inanç kalıntıları, dinî ve içtimaî yasaklamalara rağmen hayatiyetini sürdürmektedir. Bunlar, bazan mescid, cami, dergâh, tekke, yatır, türbe, vb. yerler ile bunların çevresinde oluşan inançlarda, bazan çeşme, akar su, hamam, kaplıca, içme, vb., bazan da ağaç, taş, dağ, vb. unsurların çevresinde meydana gelen inanç ve inanmalarla sembolleşmiştir.[2]

Folklor konulu çalışmalara, Batılı ülkelerde daha önce başlanmış, sonra bu sahadaki çalışmalar memleketimizde de yaygınlaşmıştır. Genel anlamıyla 'halkın bilimi' olarak târif edilebilen folklor kavramı, daha ziyade kapalı toplum yapısını muhafaza eden alana yönelik bir bilim olarak telakki edilmiştir. Buna bağlı olarak büyü, sihir ve efsun folklor içinde kabul görmüş ve değerlendirilmiştir.[3] Hal böyle olunca folkloru; «Millî kültür denilen pekçok unsurdan oluşan birikimin tarihî gelişim içinde bir milletin çeşitli grupları tarafından

farklı ölçülerde yaşanılan verilerinin varyantlarını ve bu verileri inceleyen ilimdir.»[4] diyen târiften hareketle gerek sihrin, gerekse büyünün insanların belli bir kesiminde değil de zaman içerisinde bütününe şâmil olduğunu kabul etmek zorundayız.

Büyü, bilim ve din, târihin ilk zamanlarından beri at başı gitmişlerdir. Yaşadığımız zaman içinde bâtıl olarak nitelendirdiğimiz bâzı inanç ve uygulamalar ilk çıkışlarında devrin ilim adamlarınca da kabul görmüşler ve zaman zaman da uygulanmışlardır. Çünki, bu tür davranış biçimleri zamanı içinde önemli idi ve devrini tamamlayıncaya kadar da önemini muhafaza etmişlerdir. Molinowski'ye göre bilim ve büyü birbirlerine ters düşmektedir. O, «Büyü, Bilim ve Din» isimli eserinde; «Bilim herkese açıktır, bütün topluluğun ortak malıdır, büyüyse kapalıdır. Babadan oğula geçer, ya da olsa olsa bir takım gizli alıştırmalarla öğretilir»[5] demektedir. Oysa pozitif ilimlerle iştigal eden âlimler, aynı zamanda mensubu oldukları cemiyetin mâneviyatı içinde yoğrulmuş, onların inancını bilen, bildiği inancın uygulayıcısı olan terkib adamlarıydılar. Böyle olunca, kaynağını inançlarından alan büyü ile belli bir inanca sahip olan cemiyetin ve dolayısıyle cemiyeti meydana getiren fertlerin daha iyi bir hayat tarzına kavuşması için uğraşan bilim, birbirlerine ters düşebilirler mi? Prof. Dr. M. Taplamacıoğlu; «Din veya sihir, insanoğlunun bilinmeyen şeyleri öğrenmek istediğini yerine getirme araçlarıdır»[6] derken, bilim, din ve büyünün asgari müştereklerı olduğunu söylemektedir. Malınowski, bilimin deneylerden doğduğunu söylerken[7] Taplamacıoğlu, Rudolf Otto'da naklen; 'Din kutsalın tecrübesidir' der.[8]

Yazımızın başında da belirttiğimiz gibi din, insanın ihtiyacından doğmuştur. Bu ihtiyac, inanma, inançla hâkim olma, kendinden güçlü olan varlık veya varlıklara güven ihtiyacıdır. Cemiyetin ihtiyacları nisbetinde ve o dönemlerde ortaya çıkan din, cemiyetteki fonksiyonunu tamamladıktan sonra yerini başka dinlere bırakır. Sahneden çekilen bu iptidaî din veya inançlar, daha sonraki dönemlerde bâtıl inançlar olarak kabul olunur.

Bu yazımızda, ister eski dinlerin kalıntılarından, ister sihrî bir değer, isterse ilmî bir görünüm arz etsin, bunların hakkında değil ama, bunlara bağlı olarak yalnız efsunu incelemeye çalışacağız.

Sihir, birçok araştırıcı ve bilim adamlarında çeşitli şekillerde tarif edilmiştir, Sedat Veyis Örnek; «Afsunculuk, üfürükçülük ve bakıcılık terimleri çoğu zaman büyücülüğü karşılamaktadır»[9] derken Divânu Lügâti't-Türk'te «arwaş» kelimesiyle karşılanır.[10] Sihrin, büyü yapmak, mânâsına geldiğini söyleyerek, bedenlere ve gönüllere te'sir ettiğini söyleyerek insanı hasta yaptığını, hatta öldürdüğünü, karı ile kocanın arasını açan bazı düzenlerden ibaret olduğunu, A. Debbaoğlu ile İsmail Kara hazırladıkları İlmihal'de islâmî düşünce ve kaidelerin ışığında târif ederlerken,[11] Taplamacıoğlu. «Din veya sihir insanoğlunun bilinmeyen şeyleri öğrenmek istediğini yerine getirmek araçlarıdır»[12] ve «Tabiat üstü bazı araçlarla tabiat üzerinde yapıldığı iddia olunan gizli eylemlerin tümüne verilen addır.»[13], der.

Büyü, kendi alanında gayesine, elde etmek istediği sonuca göre ak ve kara büyü diye ikiye ayrılmaktadır. Büyü veya sihirin, günümüz insanında bir ürperti vücûda getirdiği bilinmektedir. Bu mefhumun ifâde bulduğu fiilliyattan korku ve endişe duyulmaktadır. Buna karşılık efsun daha yumuşak bir ifâde bulmakta ve genel anlamdaki sihir veya büyü yapanlar günümüz insanınca hoş görülmediği halde efsun yapanlar hakkında böyle bir kanaat bulunmaz, aksine efsun ve efsun yapan sempati de toplar, Kanaatimizce bunun sebebi, efsunun dine dayandırılması ve ondan güç almasında aranmalıdır. S.V. Örnek; «Ak büyü (beyaz sihir) toplumun ve bireyin iyiliğine yönelmektedir. Ak büyü çoğunlukla dinden ve dinin kutsal bildiği şeylerden yararlanır. Genellikle din alanında ve din adamlarıyle iş görür.» demektedir.[13]

Ak büyü içinde telakki edebileceğimiz efsun, daha ziyade ilkel toplumlarda teda-

vi maksatlıdır. İnsanoğlu herhangi bir kötülükten ve çoğu zaman da tıbbî müdâhaleler şeklinde hayvan zehirlenmelerine karşı, vb. şeyler için uygulanmaktadır. Kısaca efsun, bir mürşid tarafından zehirlenme ve benzeri şeylere karşı yapılan bağışıklık işlemidir.[14] İslâm Ansiklopedisi'nde efsun şu şekilde târif ediliyor: «Büyü, afsunlama. Afsan kelimesinin başka bir şekli olup asâyıdan mastarından müştaktır. Bugün afsun kelimesi Farsça'da bilhassa hayvan sokmalarına karşı yapılan şerbet mânâsını taşımaktadır. Güya kendilerinde yılanları, akrepleri, v.b. uyuşturma kudreti bulunan bazı dervişler, bunların zehirlerine karşı olan muafiyetlerini münâsip bir bedel mukabilinde başkalarına nakledebilirler. Bu maksatla ekseriya vücûdun muayyen bir uzvu afsunlanır.»[15]

Biz bu küçük incelemede efsunu, sadece tedavi maksadıyla kullanıldığı şekliyle ele alacağız. Zaten efsun, büyüye karşı yapılan, o büyüyü bozacak mahiyette bir büyü değildir. Sadece birtakım yardımcı unsurlarla bir arada kullanılan telkin tedavisidir. Ziya Gökalp; «...beyaz sihir de bir telkinin tedavisidir.»[16] demektedir.

Efsun veya sihrî tedaviler mensubu olduğumuz din ve onun kutsal kitabı Kur'an tarafından yasaklanmasına rağmen[17] eski inançların günümüze kadar gelen kalıntılarından biridir. Yeni bir inanç çevresine giren Türkler ,bir yandan mensup oldukları dinin zaferi için çalışmışlar, kasıtlı olmamakla beraber bir yandan da eski inançlarını devam ettiregelmişlerdir.

Yazımızın başında, inançların insanın yaratılışından itibaren teşekkül etmeye başladığını söylemiştik. Bu da, hayatlarının devamı bakımından tabiatın gidişatını kontrol altında tutmak gerekliliğinden kaynaklanan, birtakım tabiat olaylarına boyun eğdirme isteğinden doğan, sihrî mahiyette görülen törenlerden ibaretti. Bu tabiatın üyeleri, çeşitli hayvanlar, sel rüzgâr, vb. tabiat olaylarıdır. Tabiat varlık ve olaylarını kontrolleri altına almak için sihre müracaat eden insan, bir noktaya gelip sihrin sınırlılığını görünce, daha yüksek varlıklara müracaat etmiş; cinleri, ata ruhlarını ve tanrıları yüksek tanımışlar. Burada iki tür inanç meydana gelmekte. Birisi sihirle yönetme, kontrol altına alıp idare etme; diğeri üst güçlerden yardım talep ederek onları yatıştırmaya çalışmaktır.[18] İşte bu inanç, Orta-Asya ile Güney Sibirya ve Kazakistan kültür çevresinde göçebe-çoban kültüründe şamanlığın saf hali olarak ortaya çıkmıştır. Bu zamanı tarihlemek gerekirse, takriben uygarlığın doğuşunda (Mezopotamya uygarlığı) 20.000 - 25.000 önecsini söylemek gerekir.[19] Buna şamanlık inancının kandaş toplum arasında ilk oluşma zamanı demek mümkün olduğu gibi, tarih öncesi uygarlıklardan bağımsız olarak sihrî kültürün ilk şekilleri olduğunu söylemek de mümkündür.[20]

İnançların teşekkülünün ikinci döneminde meydana çıkan şamanlık inancında[21] şamanların veya ilk isimlerini bilmediğimiz dinî görevi icra eden insanların rûhlarla irtibatını, kötülükleri savmak için iyi ruhlarla diyalog kurulması dönemini efsunun başlangıcı olarak almak mümkün olabilir.

İslâmî dönemde görülen efsun, İslâmî dönem öncesi Türk dinlerinde de görülmektedir. Ancak, eski Türk dinlerinin ne olduğunun iyi tesbit edilebilmesi gerekir. Araştırıcı ve ilim adamları bu konuda bazan aynı fikirde olmakla beraber, zaman zaman da ayrı fikirdedirler. Hikmet Tanyu, eski Türk dininin Şamanizm olmadığım söyleyerek, Ziya Gökalp'in Tiyonizm dini görüşüne katılmakla beraber, Tiyonizmin de Buda dini olduğu kanaatindedir.[22] İbrahim Kafesoğlu ise Bozkır Türk topluluğunun asıl dininin Gök-Tanrı dini olduğu kanaatindedir. Biz de Gök-Tanrı dini görüşüne katılmaktayız. Şaman denilen din adamlarının temsilcisi oldukları inancı bir din olmaktan çok rûhî bir olay (extase) olarak kabul edilmelidir. Ancak, sihrî bir özellik gösteren Şamanizmin ruhanî liderleri şamanlardır.[23] Şamanların efsun yapmaları, bazı sihrî faaliyetlerde bulunmaları ise IV. Yüzyıla kadar uzanmaktadır.[24]

Büyük ve kitaplı dinlerin hiç birisi eski cahiliye devri kaidelerinin bıraktıkları

kalıntılardan kurtulamamışlardır. Halk tabakası ilahî dini öğreten peygamberlerden uzaklaştıkça eski müşrik dinlerden kalma hurufeleri, hatta ayinleri canlandırmışlar, nihayet putperestliğe kadar gitmişlerdir.[25]

Türklerin İslamiyeti kabul etmeleriyle birlikte eski inançlarını tümüyle terk ettiklerini söylemek mümkün değildir. Bu inançlardan veya sihrî âdetlerden bazıları kendilerine has olduğu halde bir kısmı ithaldi. Buna, koyun tarağı falının Çin kültüründen alınmasını örnek gösterebiliriz.[26] Yada taşı ile buna bağlı olarak yapılan sihir ile yağmur yağdırmayı da Türklerin aslî kültür unsurlarından birisi olarak kabul edebiliriz[27]

Efsun, rûh, sinir ve bunun gibi psikolojik hastalıklarda kullanıla geldiği gibi hayvanlara ve onlardan gelecek tehlikelere karşı da kullanılmaktadır. Ruh ve sinir hastalıkları; cin çarpması, perilerin etkisi altına girme, perilerle işbirliği yapma şeklinde kabul edilmekte idi. Rûhlara karşı efsun yapıldığını da Ziya Gökalp söylemektedir.[28]

Cin çarpmasına karşı yapılan efsun, Divânü Lûgati't-Türk'te 'ısrık', 'kovuç', 'kovuz' ve 'arwaş' kelimeleriyle ifâde edilmektedir. Kutadgu Biligde, efsuncular tarafından cin ve periden gelen hastalıkların efsuncular tarafından tedavi edileceği zikredilirken bununla ilgili olarak adı geçen eserde şu satırlara rastlamaktayız :

«Bunlardan sonra efsuncular gelir; cin ve periden gelen hastalıkları bunlar tedavi ederler.

Bunlar ile görüşmek, tanışmak gerektir; cin ve peri çarpmasından gelen hastalıkları okutmak lâzımdır.

Eğer sana faydalarının dokunmasını istersen, ey merd yiğit, onlara karşı da iyi muamele et.

Tabib efsuncunun sözünü beğenmez; efsuncu da tabibe kıymet vermez.

Birin sözüne göre ilaç alınırsa, hastalığa iyi gelir; diğerinin sözüne göre, muska taşırsan, cinler senden uzaklaşır,»[29]

Divânü Lûgati't-Türk'te şu kelimelerde rastlamakatyız :

«Arkış : Büyü, efsun; arvadı : Kam ve arwaş; arwadı : Kam, şaman, arpağ, arpadı, afsunladı.

Arwar- : Arwamak.

Arwaldı : Arkış arwaldı. Alkış yapıldı.

Arwalurmak : Arwalmak.

Arwaşdı : Kamlar kamuğ arwaşdı : Kamlar-kâhinler anlaşılmayan bir takım sözler söylediler.

Arwaşur- : Arwaşmak.»[30]

Ayrıca, ısrık, çocukları perilere ve göz değmesine karşı efsunlamak için ilaç yapıldığı zaman; 'ısrık, ısrık' denir ki 'ey peri ısırılmış olasın' demektir.[31] Kovıç; cin çarpması, eser anlamına gelir. Böyle olan adamın yüzüne su serperler, sonra; 'kovıç, kovıç' denir, Üzerlik otu ve öd ağacı ile tütsülenir. Bu, 'kaç kaç' olsa demek gerektir.[32] Kowız : Cin çarpmasına karşı yapılan efsun, üfürük demektir. Oğuzlar 'kovıç' kullanırlar.[33] Ürüng : Efsuncuya, arbagcıya verilen paradır.[34]

Burada efsun, birtakım anlaşılmayan sözlerden veya ilâhilerden ibaret değildir. Hasta tedavi edilirken, şamana ait, onların anlayabilecekleri sihirli sözler ve ilâhiler yanmda başka yardımcı araçlar da kullanılır. Bunlar; bitki türlerinden keskin kokulular başta olmak üzere çeşitli ağaçlardır. Bazı ağaçlar ve ağacın yetiştiği ormanlık bölgeler zaman zaman Türkler tarafından kutsal sayılmışlardı. Günümüzde Anadolu ve diğer Türk illerinde görülen bu durum daha önceki zamanlarda da mevcuttu. Tobaların kurban kestikten sonra kayın ağacı dikmeleri,[35] Doğu Türkistanlı müslümanların efsun yaparlarken yanlarında kayın ağacı bulundurmaları,[36], To-ba imparatorlarının tükürdüğü yerden karaağacın büyümesine inanılması, Şor Türklerinin ava gittikleri zaman, ormanın koruyucuları olan ruhlara hikâye dinletmeleri[37] ağaca duyulan kutsiyetin bir ifadesidir.[38]

(Devam Edecek)

---

1. **Bronıslaw Malınowiski, Büyü, Bilim ve Din (Çeviren : Ender Gürel), İstanbul 1964, s. 3**
2. **Daha geniş bilgi için;**
   Sühyl Ünver, «Hemen Her Yerde Bir-

birlerinden Farklı Mistik Folklor ile Telkin Tedavileri Esasları ve Buna Bursa'mn Verdiği Tam Bir Örnek,» I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. C., Ankara 1976, s. 385-413
M. Cihad Özönder, «Türkiye'deki Kazak Göçmenlerinin Dinî Yapıları ve Şamanlık Bakiyeleri», II. Milletleraarsı Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. C., Ankara 1982, s. 419-428
Nil Sarı, «Halk Hekimliğinde Osmanlı Tıp Yazmalarında Akıl ve Sinir Hastalıklarının Tedavisi», H. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. C., Ankara 1982, s. 429-443
Abdulkerim Abdulkadiroğlu, «Dinî Folklor veya Dinî Mânevî Halk İnançlarıyla İlgili Bir Sınıflandırma Denemesi — I —» Türk Folkloru Araştırmaları 1986/1, Ankara 1986, s. 1-23

3. P. Santyves, Folklor El Kitabı (Çeviren : B. Aziz Yamkoğlu), İstanbul 1951, s 212
4. Umay Günay, «Folklor Nedir?» Türk Folkloru Araştırmaları 1987, Ankara 1987, s. 23-30
5. Malmowski, a.g.e., s. 5
6. Mehmet Taplamacıoğlu, Din Sosyolojisi, Ankara 1983, s. 320, 410-411
7. Malınowski, a.g.e., s. 5
8. Taplamacıoğlu, a.g.e., s. 174
9. Sedat Veyis Örnek, 100 Soruda İlkellerde Din, Büyü ve Efsun, İstanbul 1973, s. 134
10. Divânu Lûgati'it-Türk, I. C, s. 249
11. Ahmet Debbaoğlu, - Ahmet Kara, (Hazırlayanlar), Ansiklopedik Büyük İslâm İlmihali, İstanbul 1979, s. ?
12. Taplamacıoğlu, a.g.e., s. 411-420
13. Örnek, a.g.e., s. 145
14. Taplamacıoğlu, a.g.e., s. 306
15. İslâm Ansiklopedisi IV. C., s. 193
16. Ziya Gökalp, Türk Medeniyeti Târihi (Hazırlayanlar: İsmail Aka, Kâzım Yaşar Kopraman), Ankara 1976, s. 124
17. «Ey Muhammed! De ki: Yaratıkların şerrinden, bastırdığı zaman karanlığın şerrinden, düğümlere nefes eden büyücülerin şerrinden, hased ettiği zaman hasedcinin şerrinden, tan yerini agartan Rabb'e sığınırım.»
Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı, Felâk Sûresi, Â : 1-5
18. Bronıslaw, a.g.e., s. 4
19. Ümit Hassan, Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler, İstanbul 1985, s. 71
20. Hassan, a.g.e , s. 59.
21. Ümit Hassan Eliade'den naklen; inançların teşekkül devrini ikiye ayırır. Birinci dönemde, tek bir üstün yaratan (Tanrı) inancının vücût bulması; ikinci dönemde, yer altına gitme, kötü ruhlarla mücâdele, şamanın ruhlarla buluşması ve cezbe haline gelmesi halini ilk dönem şamanlığının saf hali olarak niteler.
22. Hikmet Tanyu, İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı, Ankara 1980, s. 6.
23. İbrahim Kafesoğlu, Türk Bozkır Kültürü, Ankara 1987, s. 96
24. Kafesoğlu, a.g.e., s. 89-90
25. Osman Turan, «Türkler ve İslâmiyet», DTCF Dergisi, C : IV, S. 4, s. 457-458
26. Abdulkadir İnan, Eski Türk Dini Tarihi, İstanbul 1976, s. 174
27. Ramazan Şeşen, İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri, s. 30-33, 71-72, 136, 192, 199
28. Ziya Gökalp, a.g.e., s. 119
29. Yusuf Has Hacib, Kutadgu Gilig II. (2. Baskı) (Hazırlayan : R. Rahmeti Arat), Ankara 1976, s. 315 (4361)
30. Divânü Lûgati't-Türk Tercümesi I. C. (Hazırlayan : Besim Atalay). Ankara 1985, s. 237, 249, 283
31. Divânü Lûgâti't-Türk, I. C. s. 99
32. a.g.e., s. 163
33. a g.e., 3. C. s. 163
34. a.g.e., I. C. s. 134
35. Çin'in Şimal Komşuları, s. 81
36. Ümit Hassan, a.g.e., 118
37. Abdulkadir İnan, Şamanizm, Ankara 1986, s. 62-63
38. Fuad Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, Ankara 1986, s. 147

ERGENEKON VE ŞEHNAME'DEN ÇALINTI BİR TARİH

M. Öcal OĞUZ

Biz, binlerce yılda yarattığımız kültürle millî bütünlüğümüzü sağlama ve koruma gayreti içerisinde iken, bir efsaneden bir tarih ve bu tarihten de bir millet yaratmak isteyenleri görüp de şaşmamak elde değildir. Son zamanlarda yeni bir millet yaratma hevesi içte ve dışta bir hayli taraftar toplamakta, en yetkili ağızlardan dergi ve gazetelerin sütunlarına kadar bir çok yerde ve zeminde bu konu konuşulmaktadır. Hele 21 Mart günü Kültür Bakanlığının Nevruz Bayramı kutlamaları «resmî» kalırken, İstanbul'dan Cizre'ye uzanan çizgide eylemli - olaylı bir Kürt Bayramı'nın çılgın eğlenceleri gazete sayfalarından taşıyordu. Bu tarihlerde Türk gazeteleri, Kürtlerin tarihi, folkloru, misafirperverlikleri, yardımseverlikleri, mertlikleri, çalışkanlıkları, iyi ata binmeleri ve cirit oynamaları, konar - göçerlilikleri, düğünleri, kına geceleri üzerine tefrikalar yayınladı. Tanımadığımız bu milletin hiç bilmediğimiz bu yönleri bir hayli ilgimizi çekti!

İlgimizi çeken noktalardan birisi de Kürtlerin menşe efsanesi idi. Nevruz Bayramı'nın Kürtler tarafından neden kutlanıldığını anlatan efsane kısaca şöyle: **Kürtler'in yaşadığı bölgede zülmü ile tanınan Dahhak hükümdardır. Bu hükümdar hergün iki gencin beynini yiyerek beslenmektedir. Dahhak'ın sarayına giren Demirci Kava, hükümdara gönderilen iki gençten hergün birisini kurtarır, onun yerine koyun beyni sunar. Kurtardığı gençleri dağda bir mağarada saklar. Gençler orada çoğalırlar ve Kava'nın önderliğinde mağara'dan çıkarlar ve Dahhak'ı tahttan indirirler. Bayram ilân ettikleri bugün 21 marttır.**

Şüphesiz bu efsanedeki Dahhak ve Kava adlarını duyunca, Firdevsî'nin kaleme aldığı meşhur İran destanı Şehname'yi hatırlamamak mümkün değildir. Bu büyük destanın Dahhak ve Kava ile ilgili bölümünü kısaca şu şekilde verebiliriz: **Arap soyundan gelen Dahhak, şeytanın yardımıyla İran topraklarını da alarak hükümdar olur. Dahhak'ın sarayına aşçı kılığında giren şeytan, onun iki omuzundan hergün iki insan beyni yiyerek beslenen iki yılanın çıkmasını sağlar. Dahhak'ın sarayına aşçı olarak giren Ermayil ve Kermayil adındaki iki iyi insan, bir kısım gençlerin yerine hükümdara koyun beyni sunarlar ve kurtardıkları gençleri «şehirlerden uzak durun,**

dağlarda yaşayın tavsiyesiyle»[1] saraydan kaçırırlar. Bin yıl tahtta kalan ve omuzlarındaki iki yılanı beslemek için hergün iki gencin canına kıyan Dahhak'tan halk iyice bezmiştir. İlk ayaklanan Demirci Gave olur. Demirci Gave ve halk İranlı Padişah adayı Feridun'un etrafında toplanırlar ve Dahhak'ı tahttan uzaklaştırırlar.[2]

XI. yüzyılın başlarında eserini tamamlayarak devrin büyük Türk hükümdarı **Gazneli Mahmud**'a sunan Firdevsî'nin tesbit ettiği bu rivayetler, açıkça görülmektedir ki, uzun savaşlar sonunda Arap hakimiyetini kabul etmek zorunda kalan İran kültürünün Arap kültürü ile bir hesaplaşmasından ibarettir, Bu rivayetlerde iki aşçı tarafından canları kurtarılarak dağlarda yaşamaları sağlanan iki yüz kişiden daha sonra hiçbir şekilde söz edilmemektedir. Dahhak'ı tahttan indiren ve büyük bir kahraman olarak tasvir edilen Feridun ise İranlı asil bir aileden gelmektedir.

Kürtlerle ilgili menşe efsanesinin dikkatten kaçmayacak ikinci bir noktası ise mağarada çoğalma ve demircinin rehberliğinde mağaradan çıkma ve eski yurtlara dönme motifleridir. Hatırlanacağı üzere bu motifler **Göktürk** çağı destanlarımızdan olan **Ergenekon** ve **Bozkurt** destanlarında geçmektedir. **Ebulgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Türk** adlı eserine göre Ergenekon Destanı şöyledir: **Düşmanları tarafından yok edilen Türklerden geriye iki aile kalmıştır. Onlar da elde edebildikleri hayvanlarla birlikte ortasında geniş bir düzlük bulunan ve çok dar bir yerden geçilerek ulaşılan ve adına Ergenekon denilen bir yere varırlar. Burada dört yüzyıl kalırlar ve çoğalırlar. Bir demircinin yardımıyla dağları eritirler ve eski yurtlarına dönerek yeniden devletlerini kurarlar. Bu günü büyük törenlerle kutlarlar, takvimlerine başlangıç kabul ederler ki bugün 21 marttır.[3]**

İki aşçı tarafından kurtarılarak dağlara gönderilen ve Kürt olarak adlandırılan insanlar, Şehname'de biraz da alaycı bir uslubla «dağlılar» olarak zikredilir. Çadırlarda yaşadıkları ve şehir nedir bilmedikleri vurgulanır. Firdevsi'nin burada Kürt demekle kimleri kasdettiği ve hangi coğrafyadan bahsettiği açık değildir. Ancak bilhassa Osmanlılar döneminde, bir Türkçe kelime olduğu bilinen Kürt'ün «dağlık bölge konar göçerleri»[4] manasıyla kullanıldığı hatırda tutulursa, Firdevsî'nin bu terimi İran yaylalarında yaşayan konar göçer Türkmenler için kullandığını düşünebiliriz. Nitekim, Osmanlılar da Kurmanç, Zaza ve Türkmen aşiretlerinin tamamına birden «ekrat» yani Kürtler demekte bir sakınca görmemiştir.[5] Ayrıca, Firdevsî, Şehname'sinde Arap ırkına mensup Dahhak'a karşı Fars ırkından gelen Demirci Gave ve Feridun'un İran tahtını Arap işgalinden kurtarma ideallerini ve savaşlarını işlemiştir. İran'ın istiklâl savaşında Firdevsi'nin «Tanrı tanımaz kaba dağlılar» olarak nitelediği Kürtlere yer vermesi esasen mümkün değildir.

Kürtlerin menşe efsanesinde yer alan mağarada çoğalma ve bu mağaradan çıkarak vatana dönme motifleri tamamiyle Göktürk destanlarında yer almaktadır. Yukarıda kısaca bahsettiğimiz Ergenekon Destanı'nın yanısıra Bozkurt Destanı'nda da yok olmak üzere olan Türk milletinin mağarada çoğalması ve vatanlarına dönerek devlet kurmaları anlatılmaktadır[6]

Gerek sözkonusu efsanede gerekse Şehname ve Ergenekon'da ortak olan bir motif de demircidir. Demirciliğin en eski Türk sanatlarından biri olduğu ve bu madeni ilk işleyen milletlerden birinin Türkler olduğu bugün bütün Türkologlar tarafından kabul edilmektedir. Eserini Gazneli Mahmud gibi bir Türk hükümdarına sunmak için büyük çabalar sarfeden[7] Firdevsî'nin demirci motifini destanına yerleştirirken şifahî kanallardan da olsa Türk destanlarından haberdar olması yabana atılacak bir husus değildir[8] Şehname'nin de bu motif itibariyle Türk destan parçalarının etkisi altında kaleme alındığı varsayımından hareket edersek (Bu arada Şehname'nin büyük bir bölümünün Türklerle İranlılar arasındaki savaşları işlediğini unutmamalıyız) Dahhak adından Gave/Kava'ya kadar Şehname tesirinde ortaya çıkan Kürt menşe efsanesindeki demirci motifini izah etmek daha ko-

lay olur. Kaldı ki, Kürt denilen bu dağlı konar-göçerlerin o döneme göre büyük bir medenî merhalenin göstergesi olan demirciliği «destan yaratacak» ölçüde bilmeleri ekonomik olarak da sosyolojik olarak da mümkün değildir.

Gerek Şehname gerekse Ergenekon Destanı açıkça göstermektedir ki, Kürt olarak anılan bu dağlı göçebe aşiretlerin tarihî geçmişlerine dair ortalarda dolaştırılan rivayetler, efsaneden öte bir değer taşımamaktadır. Bu metinler, ne tarihtir ne de kültür tarihine ışık tutacak durumdadır. Ernekon'da çoğalan ve güçlenen Türkler, Göktürkler olarak tarih sahnesine çıkmış ve muazzam bir devlet kurmuşlardır. Kava'nın önderliğindeki Kürtler hangi devleti kurmuşlardır? Bu haliyle efsane Kürt diye bir milletin var olmadığını, devletlerinin de bulunmadığını göstermiyor mu?

Arap soyundan gelen Dahhak ile Fars soyundan gelen Demirci Gave ve Feridun'un savaşları, Kürt aşiretlerinin sözlü edebiyatlarına kısmen değişerek girmiştir : Gave Kava olmuş, Dahhak ise aynen geçmiştir. Şehname'de Gave ve Feridun halkı toplayarak Dahhak'ı devirirler; Kürtler arasındaki rivayetlerde ise, mağarada çoğalan gençler, oradan Demirci Kava'nın önderliğinde çıkarak Dahhak'ı devirirler. Türklerde Ergenekon'dan bir demircinin rehberliğinde çıkarlar ve vatanlarını düşman işgalinden kurtarırlar. Bozkurt Destanında da mağaradan çıkan Türkler vatanlarına dönerler ve işgalci kavimleri sürerler. Kürt menşe efsanesinde de Ergenekon Destanında da mağarada çoğalma, oradan çıkma ve vatandan işgalcileri kovma, bunun sonunda da bugünü bayram ilan etme motifi aynıdır. Üstelik Bayram ilân edilen gün de aynıdır : 21 Mart.[9]

Bu parçalar açıkça göstermektedir ki —Ziya Gökalp'ten günümüze kadar bir çok araştırıcı tarafından isbat ve izah edildiği gibi— «aslen Türk oldukları halde uzun zamanlar Arap ve İran medeniyetlerinin tesiri altında kalarak lisanlarını» kaybeden[10] bir grupla karşı karşıyayız.

İlmin ve ahlakın hudutları dışına çıkarak belli maksatları uğruna milletler yaratmak ve onlara düzmece tarihler ihdas etmekte mahir olan mihrakların bir tarih ve bir başlangıç olarak sunmaya çalıştıkları efsanenin de, Arap ve Fars kültürlerinin derin etkisi altında kalan konar - göçer Türk aşiretlerinin arasında yaşayan Ergenekon Destanı'nm Fars kültürünün etkisiyle ortaya çıkmış bir varyantından başka birşey olmadığı açıktır.

---

1. **Firdevsi, Şehname, 660-664. beyitler (Tercüme : Necati Lugal, Ankara 1967)**
2. **a) Firdevsi, Şehname, 495-1286. beyitler.**
   b) Dahhak ve Gave için bkz. Dr. İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Ankara 1989, s. 219-220, 347.
3. **Büyük Türk Klasikleri 1. Cilt, İstanbul 1985, s. 52-54**
4. **Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun, Kültür Açısından Kürt Meselesi, Türk Yurdu 11,45 (Mayıs 1991), s. 8**
5. **Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun, a.g.m., s. 8**
6. **Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi 1. Cilt, Ankara 1989 s. 13-61**
7. **Şehname, Necati Lugal Tercümesi s. X**
8. **Şehname Tercümesine yazdığı önsözde Necati Lugal, Firdevsî'nin kendisinden önce yazılmış bir çok destan parçasını incelediğini ve sözlü kaynaklardan bilgiler topladığını nakletmektedir ki bu parçalar arasında Türk destanlarının da bulunması ihtimal dahilindedir. s. VIII**
9. **Türk Ergenekon Bayramı Nevruz hakkında daha fazla bilgi için bkz. Doç. Dr. M. Abdulhaluk Çay, Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, Ankara 1988**
10. **Faik Sabri, Türkiye Coğrafyası Lise Kitapları 111. Sınıf, İstanbul 1929, s. 207-208**